

Francogallia, avagy az állam mindenhatóságának kérdése a hugenotta háborúk Franciaországában

IHÁSZ BARBARA

Jean Bodin (1529–1596) neve nem csupán a történészek, hanem a történelem iránt érdeklődő magyar olvasóközönség számára is ismerősen cseng.¹ Ellenben François Hotman (1524–1590) nevének hallatán csak kevesen kapják fel a fejüket, pedig a Jean Bodin neve által jegyzett „abszolutizmus-elmélet” bizonyos értelemben nem más, mint François Hotman *Franco-Gallia* (*La Gaule Française*) című művének bírálata, tételes cáfolata, amely egy évvel a Szent Bertalan éjszakai megszárlását követően, 1573-ban jelent meg latin nyelven.² Aktualitását mutatja, hogy néhány hónappal később Kölnben már „vulgáris”, azaz francia fordítását veheti kezébe az olvasó, bő évszázaddal később pedig angol nyelvű változatát fedezhetjük fel az akkori Európa könyvpiacán.³ A feledésbe merült mű tehát még a „fény századában” is az ismert és olvasott művek közé tartozott a protestáns világban!

Hotman olyan Franciaország szülötte volt, amelyet a modern állam megteremtésének igénye, és az ezzel szinte szükségképp együtt járó, vallási elmentések formájában is manifesztálódó polgárháborúk jellemeznek. A protestáns, az 1520-as évek közepétől a lutheri, az 1540-es évektől pedig már a kálvini tanok egyre szélesebb körű elterjedése,⁴ illetve a tridenti zsinat (1545–1563)⁵ és a katolikus megújulás két egymással markánsan szemben

¹ JOUANNA, Arlette – BOUCHER, Jacqueline – BILOGHI, Dominique – LE THIEC, Guy: *Histoire et dictionnaire des guerres de religion*. Robert Laffont, 1998. 728. A továbbiakban: JOUANNA-BOUCHER-BILOGHI-LE THIEC 1998.

² Uo. 980.

³ HOTMAN, François: *La Gaule francoise*, trad. de latin en françois [par S. Goulart], Éditeur: Hierome Bertulphe. A Cologne, 1574.; HOTMAN, François: *Franco-Gallia: Or, An Account of the Ancient Free State of France, and Most Other Parts of Europe, Before the Loss of Their Liberties*, T. Goodwin, 1711.

⁴ SZÁSZ Géza: A francia állam és a protestánsok a 17. században – túréstől tiltásig. In: *Aetas*, 2000. 1–2. sz.

⁵ HAHNER Péter: *Franciaország története*. Műszaki Kvk, Budapest, 2002. 77. A továbbiakban: HAHNER 2002.

álló politikai akarat küzdelmét hozta a francia királyságban is. A Guise család⁶ vezette Katolikus Liga⁷ nyolc vallásháborúban (fr. *Guerres de Religion*) próbált a Coligny admirális⁸, a Condé herceg⁹ és a navarrai Antoine de Bourbon¹⁰ nevével fémjelzett hugenották fölébe kerekedni.

⁶ Lotaringiai származású hercegi család, mely a 16. században fontos szerepet játszott a francia vallásháborúkban. Megalapítója G. Claude, II. René lotaringiai herceg harmadik fia, a hercegi címet ő szerezte meg 1527-ben. A család legismertebb tagjai Francois és Henri de Guise, mindketten a katolikus párt vezéregyéniségei voltak. Előbbi a wassy-i mézszárlásban, utóbbi pedig Szent Bertalan éjszakájának vérengzésében vett részt.

⁷ A Katolikus Liga a francia vallásháborúk katolikus résztvevőinek gyűjtőneve. A Liga 1576-ban alakult, Henri de Guise vezetésével hozták létre a katolikus észak-franciaországi nemesek és párizsi polgárok a protestánsokkal szemben. Guise herceg halálát követően, IV. Henrik uralkodásának idején a Liga felbomlott.

⁸ Gaspard de Coligny (1519–1572) Franciaország admirálisa, Coligny-le-Neuf grófja és többek között Beaupont és Beauvoir bárója. A francia protestantizmus egyik legjelentősebb alakja, a vallásháborúk során a hugenották egyik vezetője. Humanista nevelésben részesült, egyházi pályára szánták, de Coligny végül a katonaság mellett döntött. Tagja volt az 1547-ben békekötés céljából Londonba induló küldöttségnek, majd részt vett a spanyolok elleni harcokban is. 1552-ben kapta admirálisi kinevezését, 1560-ban pedig Pikárdia kormányzója lett. Ekkortájt tette magáévá – családjával együtt – a protestantizmus tanításait. 1562-ben csatlakozott Condé herceghez, 1572-ben azonban Szent Bertalan éjszakáján gyilkosság áldozata lett.

⁹ I. Louis de Bourbon-Condé (1530–1569) Condé hercege, Soissons grófja és Franciaország pairje. A későbbi IV. Henrik király nagybátyja. A francia vallásháborúk idején a protestánsok egyik vezére volt. Részt vett a boulogne-i, metz-i, touloni ütközetben, ott volt Calais ostrománál. 1560-ban a Guise-ek hatalma elleni fellépésként összeesküvést szőtt a király ellen (amboise-i összeseküvés), majd a későbbi évek során is próbált fellépni a király és a katolikus főurak befolyása ellen, többnyire sikertelenül. A hugenották másik vezérével, Gaspard de Colignyvel részt vett a saint-denis-i csatában, megütközve a királyi csapatokkal, a harcok végül egyik fél számára sem hoztak döntő eredményt. A jarnaci ütközetben (1569) Condé megsérült, foglyul ejtették, majd kivégezték.

¹⁰ Antoine de Bourbon (1518–1562) Bourbon és Vendôme hercege, felesége, III. Johanna révén a Navarrai Királyság társuralkodója. Feleségével együtt a protestantizmus híve volt, később azonban – részben Medici Katalin nyomására – a katolikus királypártiak oldalára állt. Fia, Henrik 1589-től IV. Henrik néven Franciaország királya.

Történelmi tény, hogy a 16. század közepére belső zűrzavar lett úrrá Franciaországon. I. Ferenc és Habsburg V. Károly¹¹ rivalizálása, a sorozatos háborúk okozta politikai és gazdasági nehézségek szétzilálták az országot. A franciák akarva-akaratlan „elfordulnak a gazdagságtól és az örömtől, a halál felé tekintenek: mások ezek az emberek, sötét a tekintetük, bosszúvágytól remeg a kezük”.¹² Terjednek a reformáció tanai Strasbourgon, illetve Elzászon keresztül, a Rajna mentén Mulhouse-ig és Bázelig, innen Burgundia felé vette az irányt, majd Párizs és Lyon volt a következő állomás.¹³ A nemes emberek és a parasztok egyre nagyobb tömegben történő áttérése aggodalommal töltötte el a monarchiát. Több mint 30 éven át tartó polgárháború kezdődött, amelyet a hugenotta háborúk koraként (1560/62–1598) tart számon a történetírás.¹⁴ A fanatikuskok kora ez, a vallási szenvedélyé, amelybe spanyolok és angolok is beavatkoztak, s amely felőrölte a királyi hatalmat, jóllehet évszázadokon át ez volt az ország egységének és belső békéjének a záloga.¹⁵

Kik is valójában a hugenották? A hugenotta a francia kálvinista, azaz a kálvini szellemben megreformált evangéliumi hitvallás követője, akit főképp az 1545 és 1787 közötti időszakban üldözött a francia állam, így a szó a menekült, a száműzött metaforikus áthallása is. Franciaországban magukat *réformés*-nek (megreformált, református), ritkábban *calviniste*-nek, azaz kálvinistának nevezték. Hivatalos megjelölésük a korban a *religion prétendue réformée* (úgynevezett reformált vallásúak), rövidítve RPR; e néven először az 1568-as longjumeau-i békében említik őket.¹⁶

¹¹ Habsburg Károly (1500–1558) Szép Fülöp és Örült Johanna gyermeke, I. Károly néven Spanyolország, Szicília és Nápoly királya (1516–1556), V. Károly néven pedig német király (1519–1556) és német-római császár (1530–1558). A birodalom uralkodása alatt érte el legnagyobb kiterjedését, „országában sosem nyugodott le a Nap”. Külpolitikáját legnagyobb részben az I. Ferenc francia királlyal és Szulejmán szultánnal vívott harc jellemezte. 1556-ban öccse és fia javára lemondott a trónról.

¹² DUBY, Georges – MANDROU, Robert: *A francia civilizáció ezer éve*. Bp., 1975. 257. A továbbiakban DUBY – MANDROU.

¹³ Uo. 272.

¹⁴ COTTRET, Bernard: *1598. L'Édit de Nantes*. Librairie Académique Perrin, 1997. 58. A továbbiakban: COTTRET 1997.

¹⁵ DUBY – MANDROU 279.

¹⁶ GRESCH, Eberhard: *A hugenották története, hite és hatása*. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója. Budapest, 2008. 23.;

A hugenotta kifejezés (fr. *huguenots*) eredete vitatott. Egyes értelmezések szerint a szó genezise egy tours-i mondára vezethető vissza. Ez a monda egy királyról, Hugóról (fr. *Hugues*) szól, aki éjszakánként szellemként kísértett a város utcáin. Az ő nevének kicsinyítő képzős formájával, „alvilági csürhének” gúnyolták az éjszakánként gyűléseket tartó protestánsokat. Mások a német „Eidgenossen” (szövetségesek) szóból eredeztetik a hugenotta kifejezést, utalva az elmenekült és az országban maradt protestánsok közötti fontos kapcsolatra. Ez az elmélet azonban nyelvészetileg nem alátámasztható.¹⁷

Egy dolog azonban biztos. A hugenották az 1500-as évek derekán jelentős társadalmi réteget képeztek; megtaláljuk őket mind a városlakó polgárok, mind a kereskedők, mind a nemesek körében. Katolicizmussal való szembefordulásuk markáns spanyolellenességgel párosult, így ellentétben álltak a hivatalos Franciaországgal, a Valois-k Franciaországával, akik – reálpolitikai megfontolások alapján – nem óhajtottak nyíltan szembemenni a spanyol szuperhatalommal.

A pattanásig feszült politikai helyzet mutatója az ediktumok sorozata, amelyek hol megnyirbálják, hol kiszélesítik – az erőviszonyok függvényében – a hugenotta kiváltságokat. A vallásháborúk kirobbanását követően a kormányzat többször is próbálta lehűteni a kedélyeket. Az 1562-es Saint-Germain-en-Laye-ban kiadott ediktum elsőként vesz tudomást politikai értelemben egy másik felekezet létéről, hisz lehetővé tette a hugenották számára, hogy a magánházakban és a város kapuin kívül éjszaka istentiszteleteket és zsinatokat tarthassanak.¹⁸ Az egy évvel később Amboise-ban kiadott rendelet elismerte minden ember lelkiismereti szabadságát, valamint engedélyezte az önálló bíraskodási joggal bíró nemességnek protestáns lelkipásztorok alkalmazását. Igaz, a kálvini tanok gyakorlását csak a már eddig is elismert városokban és a bírósági körzetek egy-egy városában – a városfalakon kívül – engedélyezte, de Párizsban megtiltotta. 1570-ben ismét Saint-Germain-en-Laye-ben került sor békekötésre, amelynek értelmében a hugenották polgári egyenjogúságot nyertek, hiszen megnyitották előttük, a hivatalok, egyetemek és iskolák kapuit. A negyedik vallásháborút lezáró ún. boulogne-i ediktum (1573) a protestánsok szabad vallásgyakorlását szűkebb keretek közé szorította, egészen pontosan La Rochelle, Nîmes és Montauban

<http://www.museeprotestant.org/en/glossary/religion-pretendue-reformee>
(2015.06.08.)

¹⁷ GRESCH 2008. 23.

¹⁸ COTTRET 1997. 87.

városára, valamint a felsőfokú úriszékkel rendelkező birtokokra korlátozta jogaikat. Az 1576-os beaulieu-i béke a korábbi rendeletekhez képest komoly hugenotta előretörést jelent, hiszen a 63. cikkelye biztosította a hugenották szabad vallásgyakorlását – Párizs és a királyi rezidenciák kivételével – egész Franciaországban, igaz a hugenottáknak továbbra is fizetniük kellett az egyházi tizedet, és kötelezték őket a katolikus ünnepek tiszteletben tartására is. Minden, 1547 óta vallási ügyben meghozott határozatot viszont hatályon kívül helyeztek. Ehhez képest az 1577-es poitiers-i ediktum ismét a katolikusok fellé billentette a mérleg nyelvét: a lelkiismereti szabadságot elismerték ugyan, a hugenották vallásgyakorlását viszont csak az eddig is protestáns kézen lévő városokban, valamint bírósági körzetenként csak egy külvárosban tették lehetővé. III. Henrik halálával azonban gyökeresen megváltozott a helyzet. Az 1585-ös párizsi ediktum a katolikus kivételével minden más vallás gyakorlását betiltotta. A hugenottákat hitük megtagadására kényszerítették, és ha erre nem voltak hajlandók, el kellett hagyniuk az országot.¹⁹

IV. Henrik trónra lépésével, a Valois dinasztia kihalásával kezdetét vette a Bourbonok Franciaországának története. A többször áttért, de *lelke mélyén örök hugenotta* Henrik konszolidációs, kompromisszumot kereső politikájával véget vetett a polgárháborúknak, belső békét teremtett. 1591-ben Nantes-ban a király visszavonta a párizsi ediktumot és hatályba helyezte a poitiers-i rendelkezéseket. Ezt a folyamatot koronázta meg a Nantes-ban aláírt vallásbéke.²⁰

Eme katolikus–protestáns ellentét jegyében állandóan fluktuáló történelmi térben született François Hotman *Francogalliája*. (1573-ban jelent meg latin nyelven, egy évvel későbbi második kiadása *Libellus Statum verteris Rei publica Gallicae, tum deinde a Francis occupatam describens* címen látott napvilágot, legutolsó francia nyelvű kiadását *La Gaule française* címen 1991-ben adta ki a Fayard kiadó Párizsban.) Amint a fentebb említettük, ennek sajátos cáfolata Jean Bodin államról írott értekezése. (1576-ban jelent meg, eredeti címe: *Les Six Livres de la République*, azaz *Hat könyv a köztársaságról*.²¹) Míg a katolikus vallású Bodin – kidolgozva a szuverenitás elméletét – az örökletesség jegyében fogant abszolút monarchia államformáját tartotta követendőnek, addig a protestáns Hotman az örökletes királyság eszméjét elvetve a választható királyság ideájának volt a híve. Mindkét teo-

¹⁹ COTTRET 1997. 84–88.; GRESCH 2008. 25–28.

²⁰ Uo.

²¹ COTTRET 1997. 130.

retikus sajátos módon kötődik Navarrai Henrik személyéhez,²² a hugenotta-katolikus pártharcokhoz, amelyek jelentős befolyással bírtak mindkét említett mű ideológiai hátterére.

François Hotman (1524-1590) francia jogtudós, jogtanácsos és író. A reformációhoz való csatlakozása nem csupán gyermekkori hitétől jelentett elszakadást, de apjától is, aki a párizsi parlamentnek a – királyhoz és a katolikus egyházhoz hűséges – tanácsosa volt. Ez a kettősség nagyban meghatározta Hotman életpályáját. Jogi tanulmányait az orléans-i egyetemen végezte, és már 23 évesen jogot oktatott Párizsban.²³ Később Genfben és Lausanne-ban tanított szépirodalmat és történelmet.²⁴ Hotman 1547-ben tért át az ún. reformált vallásra,²⁵ majd Kálvin János közreműködésével professzori tisztséget vállalt Lausanne-ban.²⁶ Kálvin meghatározó szerepet töltött be az életében, egyik hozzá írt levelében úgy fogalmaz: újdonsült apját véli megtalálni benne.²⁷ Külföldről hazatérve csatlakozott Antoine de Navarre királyhoz (1518–1562), írói munkásságával párhuzamosan kérvényeket fogalmazott, valamint gondoskodott Condé herceg²⁸ neveltetéséről. A protestantizmus iránti elkötelezettsége életének, munkásságának minden területét meghatározta: a vallásháborúk résztvevője, számos pápaellenes pamflet szerzője. Nevezetesebb művei: *Épître envoyée au Tigre de France*, *Anti-*

²² IV. Henrik (1589–1610) Antoine de Bourbon és Jeanne d'Albret navarrai királynő fiaként látta meg a napvilágot. Édesanyja halálát (1572) követően ő örökölte Navarra trónját, majd 1589-től a francia trónt is. A nantes-i ediktum kibocsátásával megteremtette országában a vallásbékét, ezzel párhuzamosan pedig elérte a francia monarchia megerősödését.

²³ Hotman in: Révai Nagylexikona. Az ismeretek enciklopédiája. X. kötet. Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Budapest, 1914. 312.

²⁴ MOUSSIEGT, Paul: *Théories politiques des réformés au XVIe siècle: Hotman et Du Plessis-Mornay*. Slatkine Reprints, Genève, 1970. 10. A továbbiakban: MOUSSIEGT 1970.

²⁵ <http://www.museeprotestant.org/notice/francois-hotman-1524-1590> (2015.06.08.)

²⁶ SZÁSZ 2000.

²⁷ „Depuis le jour où j'ai été instruit dans la vraie religion, je n'ai aimé et chéri personne plus que vous, pas même mon père.” In: François Hotman, sa vie et sa correspondance. *Revue Historique*, 1, 2, 1876. 3. In: JOUANNA-BOUCHER-BILOGHI-LE THIEC 1998. 980.

²⁸ I. Henri de Bourbon-Condé (1552–1588) I. Louis de Bourbon-Condé fia. Apja halála után a későbbi IV. Henrik támogatásával a hugenották egyik legkiemelkedőbb vezére lett.

Tribonian ou Discours sur l'étude des lois, Observationes juris romani, Papae Sixti V. fulmen brutum in Henricum regem Navarrae, Vie de Messire Gaspar de Coligny Admiral de France, Francogallia. Műveinek teljes, 1593-as kiadását fia, Jean Hotman rendezte sajtó alá.²⁹

Írói tehetségét először egy meglehetősen erőteljes, szenvedélyes stílusban megfogalmazott, kegyetlen iróniával tűzdelt művében, a *Le Tigre* (A Tigris) címen 1560-ban megjelent pamfletjében fedezhetjük fel. Főhőse és céltáblája Charles de Lorraine bíboros³⁰ és személyén keresztül a Guise-ek. Az írás címe tulajdonképpen Hotman egy másik alkotásának, a verses formában megírt *L'Epistre envoyée au Tigre de la France*-nak (Levél Franciaország Tigriséhez) prózai formába törtető átírata. Az eredeti alkotás valamikor az amboise-i összeesküvés³¹ és Condé herceg elfogatása (1560. október 30.) között keletkezhetett.³² A gúnyiratban a szerző kifejti, hogy Charles de Lorraine – akinek Hotman a *Le Tigre*-et címzi, és akit „*Monstre détestable*”-ként (utálatos szörnyként) szólít meg³³ – vallásossága hamis, kapzsisága háttartalan, egyetlen célja a királyság romba döntése, a fiatal II. Ferenc király megtévesztése, illetve a hatalom megszerzése. A mű konklúziója a tigris, avagy a bestia ketrecbe zárását javasolja:

²⁹ JOUANNA-BOUCHER-BILOGHI-LE THIEC 1998. 982.

³⁰ Charles de Guise (1524–1574), más néven Charles de Lorraine. Claude de Guise és Antoinette de Bourbon-Vendôme gyermeke, Chevreuse hercege, lotaringiai bíboros, Metz püspöke, Reims érseke. Utóbbi tisztségéből adódóan ő kente fel II. Henriket, II. Ferencet és IX. Károlyt. Egyházi feladatain kívül jelentős politikai és diplomáciai tevékenységet is folytatott, ennek tudható be, hogy személyét számos pamfletben támadták. A francia vallásháborúk idején a katolikus párt egyik legkiemelkedőbb vezéregyénisége lett.

³¹ Az amboise-i összeesküvés a hugenották 1560. március 15-én tett sikertelen próbálkozása arra, hogy a katolikus Guise-ek befolyása alól függetlenítsék a fiatal II. Ferenc királyt (1547–1559). Az összeesküvésben részt vett többek között Condé herceg, Jean d'Aubigné, Bouchard d'Aubeterre, Edme de Ferrière-Maligny stb. A konspirációt végül leleplezték, Condé-t is letartóztatták, és a résztvevőket kivégezték.

³² READ, Charles: *Hotman, François (1524-1590). Le tigre de 1560 [par F. Hotman] / reproduit pour la première fois en fac-similé d'après l'unique exemplaire connu... et publié avec des notes historiques, littéraires et bibliographiques.* Paris, 1875. 81. A továbbiakban: READ 1875.

³³ Uo. 44.

„De ha hallgatsz rám, jobban teszed, ha elmenekülsz és elbujdokolsz egy odúba vagy a pusztába, hogy még híredet se lehessen hallani! Így elkerülheted ama százezer kard hegyét, mely nap mint nap téged, csak téged vár!”³⁴

A *Le Tigre* tehát egy protestáns hívő lelkében, érvek érzelmek és indulatok hármasságában született irodalmi műve.

Hasonlóképpen a *Le Tigre* keletkezésének mozgatórugóihoz ismét csak a vallásháborúk és a reformált vallás híveinek üldözése készítette és ihlette Hotmant arra, hogy megírja legismertebb és legkiemelkedőbb munkáját. A *Francogallia* megírása során Hotman jelentős történetírói tevékenységet vitt véghez, forrásokra támaszkodva nyújt betekintést a frankok történetébe, a Római Birodalom fennhatósága alatti gall provincia működésébe, a „francia” név és nyelv eredetébe. Művében sorra veszi és egy-egy fejezetben górcső alá helyezi a francia királyság berendezkedését és kormányformáját, intézményeit, az általános rendi gyűlést, a királyság legfőbb tisztségeit, valamint a parlamentek és bíróságok szerepét Nagy Károly, Capet Hugó és XI. Lajos uralkodásáig visszanyúlóan. A mű húsz fejezetben keres választ a szerző által feltett legfőbb kérdésekre: „igazságos-e, hogy a zsarnok alattvalóinak lelke felett is uralkodik? Igazságos-e, hogy a szabadság eltiprója előtt hajtunk fejet? A nép a királyt szolgálja, egy olyan királyt, aki szeszélyeinek megfelelően kihasználja és megtéveszti alattvalóit. Nem fordítva kellene lennie? A király feladata vajon nem az lenne, hogy bölcsen kormányozva, népének javát szolgálja?”³⁵

François Hotman a francia nép eredetében, történelmében, szokásaiban keresi a megoldást a már említett kérdésekre, bízva abban, hogy az ősök bölcsességéből merítve Franciaország kiemelkedhet a polgárháborúból, vi-rágzásnak indulhat.³⁶

³⁴ „*Mais si tu me veux croire, tu t'en iras cacher en quelque tanière, ou bien en quelque désert, si lointain que l'on n'oye ni vent ni nouvelles de toy! Et par ce moyen tu pourras éviter la pointe de cent mille épées qui t'attendent tous les jours!*” In: READ 1875. 45–46.

³⁵ MOUSSIEGT 1970. 13.

³⁶ „*Ayant proposé d'écrire des coutumes, & de la police de nostre France Gauloise, autant comme il pourra servir pour l'usage de nostre chose publique, & pour la commodité du temps d'aujourd'hui, il me semble qu'il sera bon de commencer à deduire, quel fut l'ancien estat de la Gaule, avant qu'elle fust*

A mű ajánlással kezdődik, amelyben Hotman egy bizonyos Frigyesnek, Bavière, azaz Bajorország hercegének,³⁷ a kálvinizmus egyik jelentős képviselőjének címezve fejti ki nagyrabecsülését a Rajnai Palotagrófság, illetve a német államokban uralkodó békét illetően. Mindezek kapcsán méltatja Frigyes erényeit, többek között előrelátását, bölcsességét, igazságosságát és mindenekelőtt jámborságát. A protestantizmus számos követője menekült már – mint mondja – a palotagrófság területére, egy jobb és békésebb élet reményében. Ezzel szemben Franciaország az összeomlás szélére sodródott, kiváltképpen, ha a korábbi évtizedek, évszázadok Franciaországának kulturális örökségét és a francia egyetemek európai jelentőségét nézzük. A válásháború tönkretette az országot, az országban uralkodó zsarnokság pedig eleven gátja minden felemelkedésnek. Hotman, bizván a francia nép ítélőképességében – és reménykedve a támogatásban – a herceg és az olvasó elé tárja kutatásának és fáradozásainak gyümölcsét, az országban honoló problémák megoldását illetően. Francia és német történetírók munkáit tanulmányozva arra a következtetésre jutott, hogy a már felsorolt problémák okozta sebek begyógyítására a legjobb mód és az egyedüli lehetőség az ősök, az elődök tapasztalatainak és bölcsességének újragondolása, megértése és a múltból táplálkozó eszményeknek a jelen idők szavához igazítása. Ezt szándékozik részletesen feltárni munkájában, mindehhez pedig Frigyes pártfogásért esedezik. Íme, ez Hotman invocációja.

A *Francogallia* központi problémája a kormányzás kérdése. Hotman a tizedik fejezetben ismerteti a királyságban fennmaradt kormányzati forma sajátosságait, összevetve azt a szomszédos országok politikai berendezkedésével. Fejtegetésének kiindulópontját a római fennhatóságot megelőző, az uralkodó és a gall nép között fennálló, kölcsönösen egymástól függő viszony képezi. Ekkor tudniillik a francia nép még őrizte jogát nem csupán a király megválasztására, hanem a leváltására is. Következésképpen a király nem rendelkezett abszolút, végtelen hatalommal. Nem úgy a zsarnokság esetében, amikor is – idézve Tacitust – a nép elnyomás alatt él, olyan király

assuiettie, & reduite en forme de Province par les Romains.” In: HOTMAN, François: *La Gaule françoise*. 1574. I. A továbbiakban: HOTMAN 1574.

³⁷ Frédéric III du Palatinat (1515–1576), azaz III. Frigyes rajnai palotagróf, más néven Jámbor Frigyes. A Wittelsbach-ház tagja, katolikus hitben nevelkedett, ám 1546-ban áttért a kálvinista hitre, amit később hivatalos vallássá is nyilvánított a palotagrófság területén. A Heidelbergi Káté az ő felügyelete alatt került kidolgozásra.

fennhatósága alatt, aki zsoldosokat alkalmazva nem alattvalói érdekeit tartja szem előtt, csupán a saját jólétét és biztonságát helyezi előtérbe. Így volta-képpen hiányzik a királyság belső szerkezetéből az ellensúly, ahol a nép szuverén és együttesen kormányoznak; nevezetesen a három rend által együttesen alkotott általános gyűlés.³⁸

Ez a gyűlés tudniillik a záloga az ország békéjének és kormányzásának. A rendek félretéve egymás közötti ellentéteiket próbálnak egyességre jutni, tanácskozni egy közös cél érdekében. Az általuk felhozott, orvosolandó problémákat a gyűlés rendeltetése összegyűjteni és megoldani. Ezt a folyamatot Hotman a zenében uralkodó harmóniához hasonlítja, amit az egyes hangok és dallamok – szimbolizálva a társadalom egyes rendjeit – összhangba kerülve alkotnak meg. Az így felépített gyűlés teszi lehetővé az igazságosság permanens jelenlétét a kormányzásban.

De ki is irányítja, felügyeli ezt a kormányzatot? Hotman ennek kapcsán kifejti, hogy nem elegendő, ha egy állam vezetője csupán azért tölti be tiszttségét, mert tudásával és bölcsességével kiemelkedik embertársai közül, mindemellett a népnek kell megválasztania, együttesen elismerve uralkodásra való alkalmasságát. Feladatának teljesítésében két testületnek kell a segíteni; ez az általános gyűlés és a királyi tanács.

Hotman a fejezet további részében európai párhuzamok példázatát hozza. Az évente meghatározott időpontban összeülő – a király, a hercegek és a tartományok küldötteiből álló – gyűlés hagyománya már a gall ősöknél is megfigyelhető volt. A német birodalomban a császár képviselte kormányzat a hercegekkel, az arisztokráciával, a városok képviselőivel és követekkel kiegészülve alkotta a monarchiát. A régi görögök 12 városból és tartományból álló tanácsát Cicero közös gyűlésnek, míg Plinius közös, nyilvános gyűlésnek, vagy egész egyszerűen a görögök általános gyűlésének nevezte.³⁹ Az angol példa kapcsán külön kiemelendő, hogy a parlament létszáma korlátozható, minősége emelhető, a hozzá nem értők által okozható esetleges károk elkerülése érdekében. Az Hotman számára a leginkább követendő modell a spanyol, ezen belül az aragóniai országgyűlés, amely – a királlyal szembeni felsőbbrendűségét jelezvén – a megválasztást követően jelentős korlátok közé szorítja az uralkodó hatalmát. Hotman konklúziója nem más, mint a felsorakoztatott példák és hagyományok követése, azaz a szokásjog-

³⁸ HOTMAN 1574. 97–98.

³⁹ Uo. 103.

rendszeren nyugvó történelmi partikularizmus zsarnokságot ellensúlyozó funkciójának kidomborítása.

A *Francogallia* ezen ponton szoros összefüggésbe hozható a kálvinizmus államelméleti nézeteivel, melyek az állam mibenlétét három fő tényezőben látják. Ezek alapján az állam alkotmányos, választáson alapul és demokratikus. Zwingli⁴⁰ szerint az állam szükségességét a bűn hívta életre, a bűn örökön való létezéséből adódóan pedig mindig szükség lesz rendfenntartó védelmezésére. Ahogy Kálvin fogalmazott a polgári kormányzatról, „az a rendeltetése, hogy amíg itt élünk az emberek között, életünket úgy fegyelmezze, hogy az emberi társadalomba beilleszkedjék, erkölcsünket a polgári tisztesség követelményei szerint alakítsa, megtanítson bennünket összeférni egymással, és erősítse és védelmezze a közbékét és nyugalmat”.⁴¹ Láthatjuk: itt is valamiféle harmóniáról, egyensúlykeresésről van szó. Ennek a társadalomnak a talpköve – és egészen pontosan itt kanyarodnánk vissza Hotman állásfoglalásához – egyfajta egyezség, szerződés. „Az uralkodó és az alattvalók közti viszonyt Kálvin a kölcsönös kötelezettség viszonyaként formulázza (*mutua obligatio*); az uralkodó kötelessége alattvalói alapjogait megvédelmezni, az alattvalóké a törvények keretében engedelmeskedni.”⁴² Ezért szükséges, hogy az uralkodó tisztelettel tekintsen népére, és az ő javaikat szolgálja, úgy, ahogyan azt már a sokat idézett ókori filozófusok – Plátón, Arisztotelész, Cicero – is megfogalmazták, mintegy felvázolva az ideális államot.

Jóllehet Hotman ebben a fejezetben nem részletezi, de nagyon is sejteti a zsarnokkal szembeni ellenállási jog szükségességét, tudniillik a zsarnok – mivel vét Isten és a nép ellen – törvényes keretek között elmozdítható helyéről, ahová egyébiránt a nép emelte. Ez az elv ugyancsak megtalálható a kálvinista ideológiában. A királyok, fejedelmek, vagy akár az általános érte-

⁴⁰ Zwingli Ulrich (1484–1531) Svájc reformátora, eleinte Luther Márton követője, majd radikálisabb nézetekre tett szert. Egyetemi tanulmányait Bernben, Bécsben, majd Bazelben végezte. Téziseinek legfőbb pontjai a következők voltak: a cölibátus eltörlése, a szentmise és a nagyböjt megszüntetése. Ezen nézetei miatt eretneknek nyilvánították. A svájci kantonok vallási ellentéte miatt kirobbant ütközetben lelte halálát Kappel mellett.

⁴¹ KÁLVIN János *Institutiója*, 1536. Magyar Református Egyház, Pápa, 1936. 299. In: KÓNYA István: *Kálvinizmus és társadalomelmélet. A kálvinizmus szociális doktrína teológiai-elméleti alapjainak bírálata*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1979. 385–386. A továbbiakban: KÓNYA 1979.

⁴² BOHATEC József: *Kálvin művelődéstörténeti jelentősége*. Pápa, 1932. 12. In: KÓNYA 1979. 389.

lemben vett feljebbvalók esetében, „ha az ő felsőbbségük Isten dicső felségének elnyomására fejti ki erejét; mert amint ez a felsőbbség Isten dicsőségétől függ, úgy kell, hogy arra is vezessen minket”.⁴³ Következésképpen a felsőbb, világi hatalom abban a pillanatban elveszti tekintélyét, amint az isteni törvény(ek) megszegésére sarkall és kényszerít. Az ellenállás végrehajtására, a lázadásra mindazonáltal magánszemélyek nem vetemedhetnek, nem alkalmasak erre a feladatra. Isten által erre a célra kijelölt testületnek minősül a már sokat említett általános gyűlés – természetesen a cselekvésre felhatalmazó körülmények továbbra is ugyanazok. „Ez tehát a zsarnokkal szembeni híres »alkotmányos ellenállás« jogának megfogalmazása.”⁴⁴

Tömören összefoglalva, az általános gyűlés – azaz „plaid”, más elnevezéssel élve Placitum vagy Placita – tárgykörei a következők: a király megválasztása és adott esetben leváltása, döntéshozatal háború és béke kérdésében, kormányzás és adminisztráció az állam intézményeinek szabályozása, a trón öröklésének kérdése.

Ez az évi általános gyűlés tulajdonképpen nem más, mint a politikai elit legfőbb fóruma. De kik alkotják Hotman politikai elitjét? *Les Grands*, azaz *la noblesse d'épée* (kardnemesség), *la noblesse ancienne* (katonai lovagi nemesség), *la noblesse de robe* (taláros nemesség) és a főpapság, beleértve a református, azaz hugenotta püspököket is.⁴⁵ Az általános gyűlés rendszere tehát sajátos ötvözete a választás és a döntés demokratikus, illetve arisztokratikus jellegű kompozíciójának.

A gyűlés feladatainak felsorolását Hotman különböző példákkal – francia királyok, neves írók és történéírók személyével – illusztrálva egészíti ki. Gyakorta idézi Aimoin de Fleury⁴⁶ műveit, teszi ezt jelen esetben is, igazolva az általános gyűlés kormányzói funkciókhoz kötődő kapcsolatát: Kopasz

⁴³ KÁLVIN János: *A keresztyén vallás rendszere*. Magyar Református Egyház, Pápa, 1909–1910. I. kötet. 380. In: KÓNYA 1979. 401.

⁴⁴ KÓNYA 1979. 411.

⁴⁵ DUBY, George (szerk.): *Franciaország története I.* Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 218. A továbbiakban: DUBY 2005.

⁴⁶ Aimoin de Fleury (?–1008) középkori francia krónikáíró. Villefranche-du-Périgord-ban született és a saint-benoît-sur-loire-i Fleury kolostorban halt meg. Legjelentősebb alkotása a latin nyelven íródott *Historiæ Francorum Libri IV*, amely a francia történelem ókori forrásainak kiemelkedő gyűjteménye. A négy kötetben megjelent mű a kezdetektől Kis Pipin uralkodásáig tárgyalja a frankok történelmét. Egyéb szerzeményei: *Vita et martyrium S. Abbonis abbatis*, *Translatio Patris Benedicti*, *Histoire des abbés de Fleury*.

Károly⁴⁷ mielőtt Rómába utazott volna, összehívta az általános gyűlést Compiègne-ben, melynek keretén belül fiát, Lajost bízta meg távollétében a kormányzással.⁴⁸ Károly ezen tette – melynek köszönhetően 875-ben császárrá koronázták⁴⁹ – ugyanakkor együtt járt a királyi hatalom meggyengülésével, tudniillik a támogatás, más részről a semlegesítés elérése céljából birtokokat és különböző előjogokat adományozott a főuraknak. Az arisztokrácia illetően szintű hatalomhoz, befolyáshoz jutása a birtokadományok egyre nehezebben megvalósítható visszavonását, majd lázadásokat idézett elő, később pedig a királyi hatalom elértéktelenedéséhez vezetett.

Ugyancsak Aimoinra hivatkozva említi Nagy Károlyt,⁵⁰ és azt a főurakkal és hercegekkel közösen meghozott döntését, miszerint fiait még életében megkoronáztatta, Neustria,⁵¹ Itália és Aquitánia⁵² királyává téve őket. Mindezt tette annak érdekében – egy germán szokáshoz igazodva –, hogy hosszú távú legyen a béke.

A fentebb említett funkciókon túl az általános gyűlés véleményét az uralkodók akkor is kikérték, ha példának okáért egy templom vagy monostor építését határozták el, vagy épp adományozni készültek. Az uralkodók tehát nemes cselekedeteikhez is kikérték a gyűlés véleményét. Ilyetén elképzelések és tevékenységek már a Karoling-reneszánsz korszakában is jócskán előfordultak, gondoljunk csupán Nagy Károly és Alkuin oktatást intézmé-

⁴⁷ II. Kopasz Károly, franciául Charles le Chauve (823–877) a Karoling-dinasztia tagja, nyugati frank király és római császár. Apja, Jámbor Lajos halálát követően ő örökölte a birodalom nyugati felét, ahol először testvérével, Lajossal, majd a vikingekkel és a breton lázadókkal kellett megküzdenie. Unkaöccse, II. Lajos császár halála utána Rómába utazott, ahol 875 decemberében VIII. János pápa császárrá koronázta.

⁴⁸ HOTMAN 1574. 115.

⁴⁹ DUBY 2005. 249.

⁵⁰ I. Nagy Károly, franciául Charlemagne (742–814) Martell Károly unokája, Kis Pipin fia, a Frank Birodalom alapítója. 800-ban III. Leó pápa császárrá koronázta. Védelve a pápaságot és Rómát, visszaverte a lombardok és szaracénok támadását, majd több hadjáratot indított a szászok ellen. Uralkodása a Karoling-reneszánsz elnevezéssel is fémjelvezhető, amely alatt egységes jog- és pénzügyrendszert hozott létre és megszilárdította a nyugati kereszténység egyeduralmát. A trónon egyetlen életben maradt fia, I. Jámbor Lajos követte.

⁵¹ Neustria a nyugati frank királyság a 6–8. században. Körülbelül a mai Franciaországnak a Meuse folyótól nyugatra és a Loire-től északra fekvő területe.

⁵² Franciaország délnyugati régiója.

nyesítő tevékenységére, illetve a már említett Karlomann⁵³ egyházszervező jelentőségére.

Hotman a fent említett szemléltető példák felsorakoztatását követően, azt az egyértelmű következtetést fogalmazza meg, hogy a királyság minden szintű, adminisztrációt érintő ügye a gyűlés fennhatósága alá tartozik. Az alattvaló, azaz a nép pedig ezeknek az – általános gyűlésben közös tanácskozás eredményeképpen megszületett és az uralkodó aláírása által hitelesített – rendelkezéseknek és törvényeknek köteles engedelmeskedni. Hotman célja tehát a rend, a tekintély állama, csakhogy ennek záloga az önkény lehetőségének a kizárása. Így az általános gyűlés által hozott bölcs döntések a királyság és a nép javát szolgálják.⁵⁴

Mely tisztségeket és intézményeket tekinti különösen fontosnak Hotman? A következőkben ezeket vesszük sorra, úgymint a szuperintendáns, a connétable és Franciaország pairjei, a parlamentek és a bíraskodás, valamint a korona és az örökletesség kérdése.

A szuperintendáns kifejezés (fr. *superintendant*) gyökerei a latin *superintendere* – felügyel valamit – igére vezethetők vissza. 1569-től ezt az elnevezést alkalmazták azon különböző hivatalnokok megnevezésére, akik Franciaország közigazgatásának felügyeletéért és a pénzügyekért voltak felelősek. Utóbbi feladatkör az Ancien Régime egyik miniszteri posztjává vált.⁵⁵

A szuperintendánsi hivatal Hotman leírása alapján a Merovingok⁵⁶ óta ismeretes a *Maires, Maîtres du Palais* elnevezés alatt, de nevezik *Comtes de*

⁵³ Karlomann (751–771) Kis Pippin fia, Nagy Károly öccse, I. Karlomann néven frank király (768–771). Apja halálát követően ő örökölte az Austrasia, az Alaman királyság és Thüringia feletti fennhatóságot. Rövid uralkodását leginkább bátyjával való konfliktusa jellemezte, melynek 771-ben hirtelen bekövetkezett halála vetett véget.

⁵⁴ „*Son rêve est donc de voir la nation élire elle-même ses représentants qui, réunis en assemblée permanente, veilleront aux intérêts du pays et le gouverneront avec sagesse.*” MOUSSIEGT 1970. 49.

⁵⁵ *Superintendant*. In: *Dictionnaire historique de la langue française I.* (DHLF) Dictionnaires Le Robert, Paris, 1995. 1038.

⁵⁶ A Meroving-dinasztia a mai Franciaország és Belgium nagy részén, az 5–8. század között uralkodott. Eredetük a száli frankokig, I. Childerich királyig vezethető vissza. A dinasztia elnevezése Merovech vezér nevéből eredeztethető, akinek személye nagy valószínűséggel csupán mondabeli. A dinasztia tagjai voltak többek között I. Klodvig, I. Chlothar, I. Dagobert stb. A Meroving állami adminisztráció részét képezték

la Maison du Roy-nak, *Gouverneurs* avagy *Superintendants de l'hotel*nek és *Comtes de Palais*-nek egyaránt. Az idők folyamán egyre nagyobb befolyásra szert tevő szuperintendánsok a királyság szinte minden területére kiterjedő hatalom birtokosai lettek. „A comes (fr. *comte*; ném. *Graf*) kezében összpontosul minden közigazgatási, igazságszolgáltatási, pénzügyi és katonai hatalom.”⁵⁷ A *comese*ket a király nevezte ki elsősorban a frank főúri családok tagjai közül. Feladataik elvégzéséért cserébe semmiféle javadalmasban nem részesültek, csupán földbirtokot biztosítottak számukra. Ily módon nem meglepő az esetleges visszaélések és hatalmi túlkapasok gyakorta történő előfordulása, ezzel párhuzamosan pedig – már a 9. századtól⁵⁸ – a királyi tekintély csökkentése, lerombolása.

Clothar uralkodása alatt – egészen pontosan egy bizonyos Ebroin⁵⁹ nevéhez kapcsolódóan – teljesedett ki a szuperintendánsi feladatkörök listája. Ekkor ugyanis Ebroin szuperintendáns már a királyság minden tisztségét a magáénak tudhatta – legyen szó az udvar, a király vagy a királynő személyéhez tartozó ügyekről –, mindent az irányítása alá vont. Ugyanakkor, mondja Hotman, ez azzal járt együtt, hogy az uralkodó mindeközben – a kevesebb felelősség tudatában – elmerülhetett a tétlenségben és az élvezetekben, ebből adódóan nem volt több, csupán a királyi cím birtokosa, és voltaképpen teljesen haszontalan személlyé vált. Így volt ez egészen az utolsó Meroving király, Childerich⁶⁰ uralkodásáig.⁶¹

olyan tisztségek – melyekről Hotman is előszeretettel beszél –, mint a *connétable*, a *comte du palais* és *maire du palais*, azaz a *majordomusok*. Utóbbiak megnövekedett hatalma révén Martell Károly majordomus fia, Kis Pippin vetett véget a Merovingok uralmának 751-ben, letaszítva trónjáról III. Childerich-et.

⁵⁷ DUBY 2005. 186.

⁵⁸ Comte. In: DHLF.

⁵⁹ Ebroin III. Chlothar, I. Theuderich és III. Theuderich uralkodása alatt töltötte be a *maire du palais* tisztségét. Kegyetlenségéről volt híres, különösen Bathild királynő visszavonulását követően vált erőszakos katonává, álnok miniszterré, kegyetlen despotává. Chlothar halálát követően Luxeuil kolostorába vonult vissza.

⁶⁰ III. Childerich (714–755) 743 és 752 között frank király, a Meroving-dinasztia utolsó tagja. Életéről nagyon kevés forrás áll a történészek rendelkezésére. Apja, IV. Theuderich király halálát követő hétéves *interregnum* után Kis Pippin és Karlmann segítségével került a trónra. Valójában az említett két majordomus kormányozta a királyságot Childerich helyett, akik 751-ben végül meg is fosztották trónjától, véget vetve ezzel a Merovingok uralmának.

⁶¹ HOTMAN 1574. 131.

A *connétable* méltóságának kialakulása, kiépülése a Karolingok uralkodásának idejére tehető. Kezdetben – az udvari méltóságok egyikeként – a király személyi szolgálatát végzők köréhez tartozott, aki a vándorló királyi udvarhoz tartozó lovak és közlekedési eszközök ápolásáért és karbantartásáért volt felelős.⁶² Később a feudális hadseregben katonai szerepet is betöltött, „*chef des armées du roi*”, „a királyi seregek vezére” címet viselve irányította a haderőt.⁶³

A *maire du palais*, *majordome* tisztség megszüntetésével párhuzamosan olyan mértékben szertefoszlott ennek a titulushoz a jelentősége, hogy még őseink emlékezetéből is továtűnt – írja Hotman.⁶⁴ Ellenben az idők folyamán, betöltve a kiüresedett tisztséget, létrejött a *Comte de l'Étable*, azaz „az istállók grófja” méltóság, amely elnevezés folyamatos átalakulás eredményeképpen előbb mint *Cometable*, majd mint *Conetable* vált ismeretessé. A *connétable* személye olyan királyi előjoggal rendelkezett – mely természetesen a király kormányzásban való segítségét célozta –, amely lehetővé tette egy-egy tartomány irányítását és az igazságszolgáltatás gyakorlását.

A pairek kérdésében már nem ennyire egyértelmű Hotman, tudniillik azt írja, hogy kevés forrás áll rendelkezésre ahhoz, hogy a pairek számát, a státusz mibenlétét, lényegét, feladatkörét és jellegzetességeit minden kétséget kizáróan meg lehessen határozni. Mindemellett a pairek számát illetően 12 főről beszél: visszavezetve ezt a hagyományt egészen Arthur királyig,⁶⁵ aki hercegeket kijelölve felosztotta birodalmát 12 tartományra, minden herceget felruházva és megbízva egy-egy kormányzó feladattal.⁶⁶

Ezek a hercegségek – melyek élén a pair állt – a Karoling közigazgatás sajátos képződményei voltak, a királyság védelme érdekében kialakított ka-

⁶² DUBY 2005. 217.

⁶³ Connétable. In: DHLF.

⁶⁴ „*Outre l'Etat & dignité de Maistre du Palais, de laquelle nous venons de parler, il y avoit encore un autre office à la Cour, auquel il faut donner lieu icy, à raison de ce que l'Etat de Maire venant à estre comme ensevely & supplanté, de la memoire de nos ancestres, cestuy-cy succeda en sa place, comme il semble, & eut la vogue en son reng.*” In: HOTMAN 1574. 140–141.

⁶⁵ Arthur király legendáját Geoffrey of Monmouth angol történétíró tette ismertté és népszerűvé a 12. században. Arthus – más elnevezéssel élve Artus – hadvezér volt az 5–6. század fordulójának Britanniájában. A személye köré kialakult – szinte mindenki által ismert – monda szerves részét képezi az Excalibur, a kerek asztal lovagjai, Merlin és a szent Grál által alkotott misztérium.

⁶⁶ HOTMAN 1574. 146–147.

tonai egységek, grófságok részét képezték. Kopasz Károly halálát követően ugyanakkor, a külső intervenciótól védő körzetek kormányzói a belpolitikában idéztek elő felfordulást, megtagadva királyi hivatali mivoltukat, a beszedett adók átadását, korábbi feladatköreik ellátását.⁶⁷ Ily módon a magukat fejedelemmé nyilvánító pairek a királyság tekintélyének hanyatlását és belső rendjének felbomlását idézték elő.

Nagyon fontos helyet kap Hotman elképzelésében a parlamentek rendszere, amely szintén ősi intézmény, hiszen Capet Hugó⁶⁸ uralkodása alatt jött létre, két részre, az ún. *praticienek* és a *plaideurök* tanácsára tagolódva. Ez a kettős felosztás a későbbiekben három kamarává alakult át (*la Grande Chambre, la Cour des Enquetes, la Chambre des Requetes*). Franciaországban hét ilyen parlament alakult ki: Párizs, Toulouse, Rouen, Grenoble, Bordeaux, Aix és Dijon városában, ezeken felül pedig létezett még egy, nevezetesen a *Grand Conseil*, amely mindig mozgásban volt az uralkodó tartózkodási helyének függvényében. A krónikákban *colloque* néven is szereplő parlament – Hotman meghatározásában – olyan intézmény, amely különböző tanácskozások és eszmecserék által a királyság közügyeit érintő problémákra hivatott megoldást nyújtani.

A *Francogallia* által tárgyalt tisztségek rendszerének történelmi beágyazottságával Hotman a kálvinizmus logikájában megragadható és felépítendő állammodell történelmi gyökereit, múltbéli örökségen nyugvó beágyazottságát igyekszik hangsúlyozni. Rendszere a történelmi múlt és a kálvini hierarchia párhuzamán nyugszik. Miként a presbiterek és más egyházi személyek tevékenysége, arra hivatott, hogy együttesen, minden keresztyén javát szolgálva kormányozzák egy adott régió, megye vagy ország vallási közösségét, így talán az Hotman által felvázolt hivatalnokok és parlamentek rendszere is ezt a célt tudná szolgálni. Mind az évi általános gyűlés, mind a *comesek*, a *connétable*-ok és a pairek összességének egy közös cél érdekében kell tevékenykedni, azért, hogy „a királyság irányítását és az uralkodó kormányzati tevékenységét elősegítvén – és korlátozva is egyúttal a hatalmát – megakadályozza zsarnokság kialakulását”. Így születnek meg azok a

⁶⁷ DUBY 2005. 251.

⁶⁸ Capet Hugó (939/941–996) frank király (987–996), a Capeting-dinasztia első uralkodója. Megkoronázását követően szinte azonnal – biztosítva az öröklés kérdését és szakítva a királyválasztás hagyományával – társkirállyá nyilvánította fiát, Róbertet. Uralkodására a viszonylagos béke, a kultúra és a kereskedelem fellendülése jellemző.

körülmények, melyek lehetővé teszik, hogy az állam – miképpen erre rendeltetett – összefogja és szabályozza „a világi életet, és a polgári társadalom minden területét”.⁶⁹ E történelmi örökség diszharmoniójában véli felfedezni Hotman a jelen Franciaország bajainak forrását. A korona öröklésének kérdése kapcsán szintén a régi Franciaország szokásaira, ha tetszik, szokásjogára hívja fel a figyelmünket, amikor azt írja, hogy a királyi korona apáról fiúra való öröklésének szokása nem mindig volt magától értetődő, sokkalta inkább a nép és a rendek döntéshozatalának függvénye volt a régmúltban.⁷⁰ Így tehát a rendek általános gyűlése – mint ahogyan azt már a fentiekben is említettük – az a kulcsfontosságú testület, amelyik kinevezheti, ugyanakkor meg is foszthatja a herceget, a fejedelmet az uralkodói hatalomtól.

Hotman a királyi hatalmat és annak kötelezettségeit négy komponensre bontja. Az első csoportba azok az elidegeníthetetlen jogok tartoznak, amelyek minden herceget megilletnek. Ezután következnek a nép, a haza által odaítélt és kijelölt hatáskörök; ezek elsősorban az ország általános értelemben vett védelmét, az esetlegesen váratlanul bekövetkező problémák megoldásának lehetőségét szolgálják. A fennmaradó két további feladatkör a közügyek irányításából, valamint a királyság feletti atyai gondoskodás gyakorlásából tevődik össze. A nép tehát saját maga kormányzására, szabadságának védelmére és fenntartására választja meg királyát, ahogy azt Hotman a *Francogallia* egyik korábbi fejezetében is megfogalmazza, rávilágítva ezzel a köztársasági szellemű monarchia eszményére és kormányformájára.⁷¹

Hotman külön kiemeli, hogy nincs a királyságnak – értelemszerűen Hotman korában – olyan írásba foglalt törvénye, rendelkezése, ha tetszik, alkotmánya, amely a királyi hatalom öröklésének rendjét szabályozná. Igaz ugyan, hogy példának okáért Burgundiában érvényben volt a szeniorátus

⁶⁹ KÓNYA 1979. 384.

⁷⁰ „...le Royaume de la France Gauloise, ne souloit pas anciennement estre transferé des peres aux enfans, comme par droit successif, mais estre decerné et deféré au plus digne par l'advis des estats & par les voix du peuple.” In: HOTMAN 1574. 72.

⁷¹ „Les François mesmes eurent bien toujours des Roys, voire mesmes lors qu'ils se nommoient publiquement & se portoyent pour auteurs & protecteurs de la liberté: mais quand ils elisoient de Roys, ils ne les elevoyent pas là pour estre des tyrans, ou des bourreaux, mais pour estre de leurs Gouverneurs, leurs tuteurs gardiens & defenseurs de leur liberté: ce que monstoit bien la formule de la République Françoise, comme elle estoit establee pour lors: ainsi que nous verrons tantost.” In: HOTMAN 1574. 49.

hagyománya, de ez nem vonatkoztatható általános értelemben a királyság egészére, legfőképpen a korona öröklődésére. Bevett tradíciónak számított a királyság különböző területeinek utódok közötti felosztása, így cselekedett I. Klodvig király is, amikor négy fia, Theuderich, Chlodomer, Childebert és Chlothar között osztotta fel a Frank Birodalmat. Mindazonáltal ez és a későbbi évszázadok alatt bekövetkező felosztások a királyság tekintélyének hanyatlásához vezettek, tudniillik az uralkodói hatalom és tekintély minél koncentráltabb, annál erősebb. Jó példa erre Dagobert⁷² uralkodói tevékenysége, ő ugyanis erős kézzel fogta össze királyságát, melynek kiterjedése Hispániától egészen Magyarorszáig tartott.⁷³ Hotman konklúziója mindezek alapján tehát a következő: a rendekbe tagolódott politikai elit feladataként nevezi meg egy, a királyi korona öröklődését szabályozó egységes rendszer megteremtését.

A *Francogallia* ezen fejezetében levezetett elmélet – mely szerint a nép, az általános gyűlés feladatkörébe tartozik az uralkodó megválasztása – persze nem mond ellent az isteni szuverenitás tanának. Hotman és a kálvinizmus népszuverenitásról alkotott elképzelése a következő: „A kálvini népszuverenitás-fogalom a nép szuverenitását nem mint a választott magisztrátus tekintélyének *causáját*, hanem mint annak *conditióját* értelmezi, amely *conditiót* Isten szuverenitása mint végső *causa* határozza meg végérvényesen.”⁷⁴ Voltaképpen tehát a nép szuverenitása nem tekinthető a királyi hatalom eredőjének, kiindulási pontjának, mindössze egyik feltételének. Az uralkodó hatalmának forrása – miként több évszázad tradíciójában – egyedül és örökkévalón Isten; rendszere így válik a végtelen isteni kegy kinyilatkoztatásává.

A *Francogallia* korabeli fogadtatása meglehetősen ambivalens képet mutatott. Protestáns körökben azonnali és kiemelkedő renomét szerzett, megjelenését követően a mű egy éven belül három kiadást ért meg. 1574-ben franciául Simon Goulart szerkesztésében *La Gaule francoise* címmel jelent meg, majd újabb kiadások követték egymást 1576-ban és 1586-ban, végül

⁷² I. Dagobert (629–639) II. Clothar fia, a Frank Birodalom királya. Egyesítve birodalmát, hatalmának megerősítése érdekében békét kötött a bizánci császárral, hadjáratot vezetett a szlávok és az avarok ellen, valamint legyőzte és uralma alá hajtotta a bretonokat is.

⁷³ HOTMAN 1574. 77.

⁷⁴ KÓNYA 1979. 343.

egy posztumusz 1600-ban.⁷⁵ Nem így a katolikus Valois-kormányzat részéről. Ők elutasították Hotmant és *Francogalliáját*. Mindazonáltal heves érzelmeket váltott ki ez a mű. Az első legismertebb „antifrancogallia” Antoine Matharel⁷⁶ tollából származik, aki az anyakirályné, Medici Katalin védelmében írt válasza apropóján utasítja vissza Hotman nézeteit. Matharel a *Francogallia* fejezeteit tanulmányozva tételesen cáfolja meg azok állításait, mondván, Hotman igazán fel sem fogja az általa idézett nagy gondolkodókat és krónikásokat; félreértelmezi Platónt ugyanúgy, mint Tours-i Szent Gerelyt. Parlamenti tanácsosi mivoltából fakadóan teljesen kívülállónak, a témához hozzá nem értő sarlatánnak titulálja Hotmant, aki szerinte nem más, mint rendbontó hugenotta lázadó.⁷⁷

A *Francogallia* persze jóval több ennél. Hotmant, a gondolkodót mindezekelőtt az izgatja, hogy hite és királysága jövője hogyan egyeztethető össze. A végső cél természetesen Franciaország újbóli felvirágzásának elősegítése. Úgy látja, a történelmi múlt és az említett kálvini tanítások tökéletes összhangban állnak egymással.⁷⁸ Hotman nagyon fontos kérdéseket boncolgat, hiszen államelméleti elképzeléseiben felbukkan a szabadság-fogalom kérdése, a szuverén hatalom problematikája és a zsarnokság ellenpontjaként a demokratikus kormányzat garanciáinak dilemmája.⁷⁹ Ahogy Jules Michelet is fogalmazott: a *Francogallia* mellett csupán a *Társadalmi szerződést* lehetne kiemelni, amely ekkora mértékben befolyással lett volna a köztársaság politikai eszméjére.⁸⁰ Hotman – saját bevallása szerint – a zsarnokság elleni fellépés elvének fontosságát és annak a társadalomra, a nép jogainak kiszélesítésére gyakorolt hatását tartotta munkája legnagyobb ér-

⁷⁵ JOUANNA-BOUCHER-BILOGHI-LE THIEC 1998. 216.

⁷⁶ Antoine Matharel (1537–1586) francia író, Hotman *Francogalliájára* adott válasza révén ismert, melynek címe: *Ad Franci Hotomani Franco Galliam, Antonii Matharelli, Reginae Matris a rebus procurandis primarii, responsio* (1575).

⁷⁷ MOUSSIEGT 1970. 20.

⁷⁸ Uo. 55.

⁷⁹ MOUSSIEGT 1970. 7.

⁸⁰ „L’imprescriptible souveraineté des nations sur elles-mêmes, disent-ils, n’avait point encore été prêchée parmi nous avec tant de vigueur et d’autorité; et l’on peut dire qu’après la Gaulefrançaise, il faut aller jusqu’au Contrat social, pour rencontrer dans notre littérature une œuvre de politique républicaine supérieure en influence à l’œuvre de Hotman.” MICHELET, Jules: *Histoire de France*. X. 33. In: LAURENT, François: *Études sur l’histoire de l’humanité*. Librairie internationale. Paris, 1867. 559.

demének. Tudniillik a *Francogallia* olyan *monarchomaque* eszmét körvonalaz, amely a 16. században karakterisztikusan szembehelyezkedett a királyi hatalom abszolút jellegével. François Hotman mellett olyan jeles francia személyiségek tartoztak e névsorhoz, mint Théodore de Bèze, vagy Philippe Duplessis-Mornay.⁸¹

Mindent egybevetve nyugodtan kijelenthetjük: azok az attribútumok, melyek a *Francogallia* kiemelkedő jelentőségét adják, egyben a történelem évszázadai folyamán elhalványuló és korunk embere számára ismeretlen, vagy alig ismert arculatáért is felelősek. A vallásháborúk uralta 16. századi Franciaország az erős kezet keresi, ezért Hotman önkényellenességében a lázadó hugenottát és az állam tekintélyének további gyengítőjét látja. Vele ellentétben Jean Bodin volt az, aki az általunk tárgyalt korszak nagy teoretikusa lett, kidolgozva a szuverén állam elméletét, amely aztán „tankönyv” lesz. Amint arra már fentebb utaltunk, Jean Bodin 1576-ban⁸² *Az állam* címen elhíresült művében fejtette ki téziseit az Istentől eredeztethető királyi hatalom és ennek megkérdőjelezhetetlenségéből adódóan az állam abszolút hatalmát illetően. Bodin végeredményben azt állítja, hogy a király hatalma és tekintélye megkérdőjelezhetetlen, ha „rossz” király ül is a francia trónon, az csakis Isten szándéka szerint történhet, a népre kirótt büntetés és megváltás céljából.

Így voltaképpen szöges ellentét figyelhető meg Bodin és Hotman szemléletében, koncepciójában. A két teoretikus egyazon történelmi miliőben, két különböző világnézetet képviselve dolgozta ki államelméleti téziseiket. Míg Hotman kiemelkedő munkássága szinte feledésbe merült, addig az anti-hotmannak is nevezhető Jean Bodint a modern francia állam kulcsfontosságú gondolkodójaként tartja számon a történelem.

⁸¹ Théodore de Bèze (1519–1605) protestáns teológus, humanista, Biblia-fordító. Jogi tanulmányait az orléans-i és párizsi egyetemeken végezte. 1548-ban lett a reformáció elkötelezett híve, az első vallásháborúban Condé herceg lelkészeként vett részt. Kálvin János követője, tanítványa volt, akinek közreműködésével a genfi akadémia tanára, majd Kálvin halálával a francia–svájci reformáció vezéralakja lett. Philippe Duplessis-Mornay (1549–1623) francia államférfi. 1560-ban tért át a református hitre, a francia vallásháborúk alatt diplomáciai feladatokat vállalt. Navarrai Henrik szolgálatába állt, akinek királlyá koronázását követően kormányzói és államtanácsosi kinevezést kapott. IV. Henrik király katolicizmus felé fordulásával párhuzamosan azonban Mornay kegyvesztetté vált. CORNETTE, Joël: *La monarchie entre renaissance et révolution*. 1515-1792. Éditions du Seuil, 2000. 90–91.

⁸² COTTRET 1997. 130.